

ERIK ANNERS:

Tage Erlander 1940—1949

Det är beklagligt att Tage Erlander haft så bråttom med att ge ut andra delen av sina memoarer, menar professor Erik Anners i sina kommentarer till boken. Om han gett sig tid att tränga in i materialet, skulle han ha kunnat skriva en unik krönika om de trettio åren 1940—70. I stället talar partimannen, som ser det mesta ur en enda synvinkel. Vissa avsnitt i boken har därför blivit verklighetsfrämmande. Men i en fråga höjde sig Erlander till statsman, nämligen i förhandlingarna om ett nordiskt försvarsförbund.

Av Tage Erlanders memoarer föreligger nu andra delen, behandlande den period, då han gjorde sitt stora politiska genombrott och avancerade till statsminister. Man läser den med respekt om än inte med beundran. Förlaget har på omslagspresentationen försiktigtvis varnat läsaren: "åt den uppmärksamme läsaren" ger boken "en bit av personen och politikern Tage Erlander." Ja, men då får man verkligen vara uppmärksam, och särskilt mycket av författarens gestalt framträder ändå inte.

Både stilistiskt och i sak är boken helt enkelt allför yttlig, en brist, som vidlådde också första delen, ehuru i mindre mån. I den var Tage Erlander ännu inte ledande politiker. Han hade just intet annat att berätta om än sig själv. Och då kunde han inte undgå att visa att han är både spirituellt och charmfull.

Av dessa egenskaper ser man inte mycket i den andra delen. Den som haft nöjet — någon gång upplevelsen — att lyssna till honom i riksdagen eller annorstädes vid tillfällen, då han varit starkt engagerad, häpnar inför den gedigna långtråkighet, som mestadels präglar boken. Man får ett intryck av att författaren med tämlig förströddhet dikterat en sammanbindande text kring ett material sammanbringat av nitiska assistenter. Churchill brukade göra så på äldre dagar. Men då skall man också ha hans stilistiska snille.

Här och var grips man av mild förargelse. Tage Erlander borde ha så mycket att ge samtidshistorien att det är storskada

att han inte ansträngt sig mera. Inte heller borde han ha haft så bråttom. Redan utgivningstakten i memoarerna avslöjar honom på den punkten. Hur duktiga hans assistenter än varit kan han omöjligen ha hunnit med att tränga in i och smälta det ofantliga materialet. Genom sådan brådska i utgivningen — om den i fortsättningen får prägla arbetet — förstörs förmodligen vad som kunnat bli en unik krönika över de centrala politiska händelserna i vårt land under de ödesmättade decennierna från 1940 till 1970.

Ett sätt att förenkla arbetet hade varit om författaren givit en kortfattad resumé över tiden 1940 till 1946 och i stället gått på djupet från skeendet vid hans tillträde till statsministerposten. I så fall hade man sluppit hans repetitionskurs i nutidens världshistoria, sedd ur hans egen något konstlösa synvinkel, liksom, förhoppningsvis, uttalanden av typen: "Sverige hade vid denna tid" — nämligen då författaren gjorde sitt korta gästspel som ecklesiastikminister — "i själva verket ett av de mest efterblivna utbildningsväsendena i Europa." Läsaren frågar sig vilka länder Tage Erlander då jämför med — men det får han inte veta. Inte heller blir den politiskt kritiske läsaren gladare över att erinra sig, att vad som inte var sant då förmodligen är det numera, nämligen jämfört med de andra nordiska länderna samt åtminstone Västtyskland, Frankrike och England och att felet ligger i att de i huvudsak riktiga målsättningarna från Erlanders tid (stödda på den Baggeska utredningen) kommit ur sikte under ett hejd-

löst organisatoriskt och pedagogiskt experimenterande.

Partimannen

Här, som ofta eljest, är emellertid Tage Erlander partimannen; en snart sagt barnafrom tro på att den socialdemokratiska politiken var den principiellt riktiga och den praktiskt enda möjliga präglar boken. Genomgående i den är sålunda hans ovilja mot "borgarna", närmare bestämt högerpartiet och folkpartiet samt deras onda ande, det enskilda näringslivet. Bondeförbundet behandlas naturligt nog med mera aktning och förståelse. Lika generös som han i regel är i sin karakteristik av personliga motståndare (det är egentligen bara Bertil Ohlin och Herbert Tingsten, som han antyder att han tycker illa om), lika småskuren är han i bedömningen av den borgerliga politiken och lika oförstående inför de motiv, som vägledde den.

Nu skall man inte kritisera en politiker som Tage Erlander för detta. Han är — som sagt — den trofaste partimannen och har med få undantag handlat som en sådan. Ingen kan begära att han som författare skulle ha lyft sig i håret. Beklagandet gäller för den delen inte bara Tage Erlander. Per Albin Hansson hade måhända på den punkten en större resning än den krets, som överlevde och efterträdde honom. Möjligen med undantag för Per Edvin Sköld — och opportunisten Gunnar Myrdal — var man inom denna fångad av den då ännu levande socialdemokratiska folkrorelsens intensiva (och exklusiva) grupp känsla. Att de socialkon-

servativa inom högern, som präglade 1946 års högerprogram, och de socialliberala krafter inom folkpartiet, som stödde Bertil Ohlin, i själva verket stod socialdemokraterna mycket nära i sin syn på socialpolitiken, det tycks Erlander inte ha uppfattat. Det är skada. Och det är snart sagt obegripligt att en människa med ett så vaket och observant intellekt kan undgå att reflektera över den politiska olycka, som drabbade Sverige i slutet av 1940-talet och vars verkningar fortfarande förföljer oss: den nästan oavårliga eskaleringen av motsättningen mellan socialdemokratin och den borgerliga oppositionen.

Eftersom Tage Erlander har sin dryga del av ansvaret för utbildandet av ett politiskt system, där en knapp majoritet av väljarna påtvingat den i det närmaste lika starka minoriteten politiska åtgärder, som minoriteten ofta upplevt som kränkande, borde han rimligen ha funderat något över systemets tillkomst. Men dylika försök till djupare analys av det politiska skeendet, som han från sin utsiktspunkt skildrar, ger han sig inte in på. Hans memoarer är — åtminstone tills vidare — ett äreminne över det egna partiet, och därmed punkt.

PHM-striden

Hans politiska enögdhet gör hans skildring av den stora PHM-striden (PHM betydde Planhushållningsmotståndet, ett begrepp skapat av Per Albin Hansson) åren 1946—1948 förbluffande verklighetsfrämmande. Tage Erlander framställer denna strid som ett uttryck för en kraftansträngning av det enskilda näringslivet. Genom en

miljonrullning till de borgerliga partierna, främst då folkpartiet, och genom en väldig ekonomisk insats på ett näringslivets eget opinionsbildningsmaskineri, skulle detta ha velat åstadkomma ett maktskifte. Men här måste han vara illa informerad, eller också har minnena från de för honom personligen så påfrestande åren 1946 till 1948 varit så bittra, att han skjuter verkligheten åt sidan. I detta senare fall skulle man kunna förstå honom. Herbert Tingstens polemik var ohygglig i sin slagkraft, och den som under Tingstens storhetstid utsattes för hans formuleringskonst har säkerligen haft svårt att glömma vad som då sades.

Det intressanta är i vart fall att det enskilda näringslivet aldrig tog vara på chansen att skapa maktbalans i propagandan genom att på allvar mobilisera sina resurser. Hade man gjort det är det möjligt att Tage Erlander förlorat 1948. Så knappt räddades socialdemokraterna av sin egen kraftfulla ekonomiska och personella valinsats — i senare tid endast jämförlig med vad som presterades i 1973 års valrörelse.

Vad näringslivet gjorde under PHM-striden var egentligen inte mera än att prestera en i stort sett måttlig höjning av anslagen till högern och folkpartiet samt att satsa särdeles begränsade medel på några egna informationscentra. Vad den första åtgärden beträffar bör man minnas, att på den tiden fanns inte stats- och kommunanslagen till partiväsendet. Den enda motvikten till fackföreningsrörelsens än i dag för svenska förhållanden enorma ekonomiska stöd till det socialdemokratiska

partiet var just företagsanslagen till de borgerliga partierna. Vad näringslivets egna informationscentra angår torde de tillsammans endast ha disponerat en bråkdel av de belopp, som socialdemokraterna genom kollektivanslutningen avtvingade de icke socialdemokratiska röstande LO-anslutna i bidrag till det socialdemokratiska partiets valkassor.

Personligheten

En stor förtjänst har boken, och här avspeglar den författarens personlighet. Den är verkligen ärlig. Förvisso inte i den på djupet rannsakande självbekännelsens form. Detta röstläge torde passa Tage Erlander illa. Utan i den mindre komplicerade men i längden kanske lika svåra beredvilligheten att utan efterkonstruktioner tala om vad man i sitt politiska liv verkligen stått för. Tage Erlander gör det. Och när han hade kunnat undanhålla eftervärlden vittnesbörd om sin i yngre år svårartade naivitet i utrikespolitiska sammanhang, gör han det inte. I det brev,

som han den 5 december 1945 riktade till justitieminister Herman Zetterberg, framställer han nämligen några reflexioner om motsättningen mellan väst och öst, som är nästan komiskt illustrativa. En huvudtanke i brevet är sålunda att "tragiken i den nuvarande situationen är ju den att det säkerligen både på engelskt och ryskt håll finnes en absolut ärlig vilja att bygga upp en värld i fred, men att en serie missförstånd hotar att driva oss in i en återvändsgränd, där vi inte längre har något val". Detta skrevs alltså då Stalin stod på höjden av sin maktställning.

Efter det kommunistiska maktövertagandet i Prag 1948 förefaller han ha tänkt om. En långt större klarsyn präglade hans handläggning av förhandlingarna om det nordiska försvarsförbund, som aldrig kom till stånd. Här höjde han sig för ett ögonblick till statsman. Vilken skada att han inte i sin fortsatta gärning som statsminister kunde hålla sig kvar på den nivån. Och så synd om han fortsätter att skriva lika tråkiga memoarer.